

УДК 37.032

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРА НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ І. І. ХАЛАНСЬКОГО

Благінін В. М.

У статті описується життєвий шлях Івана Халанського, особлива увага звертається на період перебування на посаді директора Новгород-Сіверської гімназії, аналізується його просвітницька діяльність.

Ключові слова: Іван Халанський, навчальний заклад, навчальні дисципліни, освітня підготовка, просвітницька діяльність.

В статье описывается жизненный путь Ивана Халанского, особое внимание обращено на пребывание в должности директора Новгород-Северской гимназии, анализируется его просветительская деятельность.

Ключевые слова: Иван Халанский, учебное заведение, учебные дисциплины, образовательная подготовка, просветительская деятельность.

This article describes the life of I. I. Halans'kyi; special attention is paid to the period of office of the Director of Novgorod-Seversky Classical School; his educational work is analyzed.

Key words: I. Halans'kyi, educational institution, academic subjects, pedagogical training, educational work.

Нове територіальне намісницьке утворення з його центром Новгородом-Сіверським, яке прийшло на зміну Гетьманщині у 1782 році, об'єднувало землі одних з найбільших українських полків – Ніжинського, Стародубського та Чернігівського. Високопосадовці гетьманського уряду продовжували жити та працювати на цих землях, утворивши новий клас населення – українське дворянство (колишні українські пани, яким у 1785 році своїм указом Катерина II надала усі права російського дворянства). Саме ці верстви населення генерували суспільно-політичну думку і були духовними лідерами Новгород-Сіверського краю, розуміли значення освіти і робили усе можливе для її розвитку.

Серед закладів, які вирішували питання освітньої підготовки молоді у цьому намісництві, найпомітніше місце займає Новгород-Сіверська гімназія, очолювана директором Іваном Івановичем Хасанським (1749–1825), який народився у Глухівському повіті у сім'ї священика. І. Халанський отримав освіту, закінчивши Харківську семінарію, пізніше слухав курс лекцій у Санкт-Петербурзі. З 1774 року служив канцеляристом у комерцколегії, потім перейшов на військову службу, отримавши чин капітана. З 1784 року був призначений прокурором верхнього земського суду Новгород-Сіверського намісництва. У цей період І. Халанським було підготовлено "Топографическое описание Новгород-Северского", яке характеризує його і як науковця-дослідника. Один із примірників був подарований цариці Катерині II.

Своєю сумлінною роботою І. Халанський звернув на себе увагу генерал-губернатора Румянцева, саме за рекомендацією якого він був призначений директором тоді ще Новгород-Сіверського училища, де пропрацював до 5 березня 1825 року. Хасанський зробив усе можливе, щоб цей навчальний заклад був відкритий для усіх, хто виявляв бажання учитися, а учителі надавали освітню допомогу дітям із бідних сімей, виконуючи таким чином свій громадянський обов'язок.

Очолюючи Новгород-Сіверський навчальний заклад, І. Халанський намагався зробити його якомога кращим. Це засвідчує висока оцінка його діяльності професором Харківського університету І. Ф. Тимківським, а також міністром освіти П. В. Завадським, який, відвідавши його у 1806 році, у звіті писав: "В объезде моем первое училище нахожу в наилучшем устройстве, как по пользам учеников, так и по превосходимых его успехах". І навіть жорстокий граф Аракчеєв, перебуваючи в училищі, звернув увагу на глибокі знання з математики.

Аналізуючи зміст навчання, слід відмітити, що він був досить різнобічним. Так, у 1-му класі училища вивчались священна історія Ветхого Завіту, короткий катехізіс, читання та письмо російською та початкова арифметика. У 2-му – священна історія Нового Завіту, пространний катехізіс (читання церковних та громадянських книг, арифметика, читання та письмо по-німецьки і по-латині, пояснення книги з посад людини та громадянина, малювання, чистопис та правопис. У 3-му – російська граматики, латинська граматики, географія, початки історії всезагальної, німецька мова, малювання. У 4-му – синтаксис російської мови з розбором, латинська граматики з розбором прикладів, історія всезагальна, алгебра, геометрія, російська і всезагальна географія, загальні основи фізики і природної історії, німецька граматики та малювання.

Можна сьогодні нарікати на використання репродуктивних методів навчання, оскільки учні в основному читали та переказували зміст тексту або зазубрювали напам'ять, але іспити, які проводилися у червні і на які запрошувалися учителі, рідня, почесні гості, доводили ефективність методики на той час.

Після розділення Російської імперії на 6 навчальних округів було прийнято рішення у губерніях відкривати гімназії, а в повітових містечках – повітові училища, а в округах – університети. Чернігівська губернія з усіма училищами увійшла до складу Харківського навчального округу. Почалася реорганізація системи освіти. З'явилось питання про ліквідацію головного народного училища. Проте головний візитер Харківського університету І. Ф. Тимківський, з думкою якого рахувалися, на засіданні вчених університету доповів, що стан справ в училищі знаходиться на високому рівні. Враховуючи думку Тимківського, міністр освіти П. В. Завадовський вирішив особисто перевірити Новгород-Сіверське училище. Він був вражений результатами перевірки і у звіті на ім'я імператора написав: "Под время пребывания моего в Новгород-Северском нашел я тамтешние народное училище в наилучшем, как желать можно, состоянии... Эти причины побуждают меня беспокоиться о высочайшее благовелении, чтобы оставит училище в теперешнем положении, непереводячи его степень повитового училища..." та за гарну роботу училища нагородити директора грошовою премією у 3000 рублів. На звіт була накладена резолюція від 16 грудня 1805 року: "Бать по сему, ..." У 1807 році вийшло розпорядження Харківського університету директору училища І. І. Халанському відкрити повітове училище і два класи гімназії. Гімназія повинна була готувати юнацтво до вступу в університет. Серед навчальних дисциплін були алгебра, геометрія, тригонометрія, давня історія з географією, іноземні мови, логіка, психологія і моральна філософія, малювання, загальна статистика, право, політична економія та ін. На той час пріоритет належав догматичному виду навчання, основним методом було зубріння, тобто заучування навчального матеріалу "від і до". Такий підхід до організації навчання критикувався з боку навчального округу. Цю критику підтримував і І. І. Халанський.

Як директор гімназії Халанський значну увагу приділяє в першу чергу матеріальним умовам організації навчання і функціонуванню навчального закладу. З цією метою за підтримки губернатора він встановлює зв'язки з будівельною експедицією та міською думою, завдяки чому отримує 1500 рублів на ремонт гімназійної будівлі та кошти на закупівлю меблів, найму прислуги, придбання книг та посібників для гімназійної бібліотеки, якій він приділяв велику увагу. У 1812 році гімназійна бібліотека нараховувала 1098 томів, що було суттєвим для того часу. На його прохання прислалі книги училищний комітет, Харківський університет, їх дарували представники громадськості. У 1811 році Харківський університет дав розпорядження директору І. І. Халанському скласти список книг у такій кількості, щоб гімназія не вимагала їх хоча б два роки. І книги були вислані на замовлення із Петербурга на 1746 рублів у 1812 році, але під час французької навали були загублені по дорозі. За свої турботи щодо розвитку освіти та особистий внесок І. І. Халанський отримав подяку від училищного комітету.

І хоча нововведення в освіту міністра духовних справ та освіти князя О. М. Голицина у 1816 році дещо знизили освітню підготовку, навчально-виховна робота завдяки турботам директора була зразковою. Попечитель навчального округу Е. В. Корнев писав у 1823 році, що із усіх відвіданих ним закладів Харківського округу Новгород-Сіверська гімназія по навчальній частині посідає перше місце.

І. Халанському належить ідея заснування у Новгороді-Сіверському університету. У своєму листі малоросійському генерал-губернатору А. Б. Куракіну про

можливість заснування у місті університету І. Халанський переконливо доводить доцільність існування такого закладу: "... положение сего города здоровое, выгоды хозяйственные не нужны, а сверх сего и паче всего то преимущество, что по немногочисленному сему городу ничто не будет отвлекать учащихся и учащих от упражнения в науках, кои без сомнения доставят просвещенных граждан для всех родов службы и должностей общественных" (Киевская старина. – 1882. – № 3. – С. 594–597). Ця ж фраза переконливо доводить, що І. Халанський добре розумів значення освіти для розбудови держави. Він готовий був розробити "... положение о науках, языках и о искусствах, о способах преподавания, о времени окончания учения, об испытаниях и о других потребностях". Але, усвідомлюючи першочергові завдання заснування університету і можливості фінансування цього проекту, зосереджує увагу на матеріальні умови організації університетської освіти, а саме на виборі приміщення для навчального закладу. Про це він пише так: "Для надлежащего и выгодного помещения университета нужно здание пространное, выгодное и прочное, на него нужна великая сумма денег, но время на построение одного, на приготовление его так чтобы оно могло быть для живущих в нем безвредно, болем всякой неисчетной суммы, а потому осмеливаюсь для споспешествованию исполнению намерений правительства народного просвещения мыслить, что можно попросить высочайшую волю, дабы заняты на университет находящийся в Новгород-Северском Спасо-Преображенский монастырь" [2, с. 32]. Значну увагу приділяв І. Халанський місцю розташування приміщень університету, наголошуючи, що "Положение сего монастыря на горе, при портовой р. Десне самое здоровое, а это потребное, как воспитывать сынов отечества в здоровых местах, не отдаляя их от мест своего рождения, и жить им в таких зданиях, которые многими летами осушены" [2, с. 32]. І хоча ця ідея не була реалізована через високу конкуренцію з боку утвореного 1805 року університету у Харкові та Ніжинської гімназії вищих наук, зрозуміло, яким високим був інтелектуальний потенціал Новгорода-Сіверського, що дав ґрунт для такого задуму.

5 березня 1825 року на 80-му році життя І. І. Халанський помер, залишивши помітний слід у розвитку освіти не лише Новгород-Сіверського краю, а й усієї держави.

Література

1. Войнов С. Новгород-Сіверський / С. Войнов. – Чернігів, 1999.
2. Из истории Новгород-Северского (документы и материалы) / ред. В. М. Половец, Г. В. Букис и др. – Чернигов, 1989.
3. Киевская старина. – 1882. – № 3. – С. 594–597.
4. Оглоблін О. Люди старої України / О. Оглоблін. – Мюнхен, 1959.
5. Федірко А. М. Патріотична освічена еліта Новгород-Сіверського на рубежі 18–19 ст. / А. М. Федірко // Укр. іст. журн. – 1994. – № 2.